

doi: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.01.026>

УДК 346.56

С.С. ЯЦЕНКО, аспірант

Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0002-2072-2401

РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ключові слова: націоналізація, експропріація, конфіскація, реквізиція, секвестр, відчуження з мотивів суспільної необхідності, розмежування, економіка, господарські правовідносини.

Стаття присвячена розмежуванню націоналізації та суміжних понять: експропріації, реквізиції, конфіскації, накладення секвестру, відчуження об'єктів нерухомості з мотивів суспільної необхідності шляхом визначення щодо кожної із зазначених дій: управненого суб'єкта, відчужуваного об'єкта та виду рішення, на якому дана дія ґрунтується. Доведено, що націоналізація як засіб економічної політики має бути передбачена актом органу законодавчої влади, та органу, який відповідає за економічну політику. Експропріація визначена як поняття, притаманне міжнародному праву, а не господарському. Досліджено інші суміжні поняття, запропоновано шлях покращення нормативно-правового забезпечення.

Вступ. Законодавчий «масив» як втілення концепції позитивного права априорі не може складатись із лише апробованих норм поведінки — більшість нормативно-правових актів є теоретичним баченням суб'єктами законодавчої діяльності тих чи інших процесів у суспільстві, а завданням цього законодавчого процесу вбачається виправлення ситуації, за якої у суспільстві відсутні правові звичаї, традиції, договори, котрі могли б урегулювати ті чи інші відносини на системній основі. Унаслідок цього законодавчий процес змінюваних еліт призводить до накопичення у різноманітних нормативно-правових актах понять, зміст яких або невідомий взагалі, або є об'єктом наукової дискусії, хоча зазвичай у фахівців є більш-менш схожі погляди на зміст тих чи інших понять.

У господарському обігу одним із наріжних понять є «націоналізація». Термін є у Господарському кодексі України, але Кодекс не містить його визначення. Як зазначено вище, відсутність якісної практики, досвіду урегулювання тих чи інших відносин, пов'язаних із націоналізацією, призводить до накопичення понять, від яких можна або відмовитися, або залишити їх із певним розмежуванням змістів. Однак вирішити це питання можна лише після уточнення змісту понять та їхнього співвідношення.

Метою дослідження є з'ясування кола ознак чи елементів, які відмежовують поняття «націоналізація» від суміжних категорій: експропріація, конфіскація, реквізиція, секвестр, примусове відчуження об'єктів нерухомості з мотивів суспільної необхідності. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: іден-

тифікувати суб'єктів, уповноважених здійснювати ту чи іншу дію. Тут і надалі під дією маємо на увазі одне із досліджуваних явищ: експропріація, націоналізація, реквізиція, конфіскація, секвестр, примусове відчуження нерухомості з мотивів суспільної необхідності. Така дія є правочином, оскільки призводить до виникнення, зміни, припинення прав і обов'язків. Водночас як подія в економічному просторі дія є юридичним фактом. Оскільки не кожна із цих дій пов'язана із безпосереднім відчуженням об'єкта права власності, то пропонується узагальнено розглядати їх як випадки втручання держави у право власності, що відповідає понятійному апарату прав людини та трапляється, зокрема, у практиці Європейського Суду з прав людини. Поняття «втручання у право власності» не є усталеним у науці господарського права, але застосування базових знань з прав людини сприятиме удосконаленню положень науки як господарського, так і господарсько-процесуального права. На думку автора, кожна із цих дій необхідно розглядати як вчинок уповноваженого суб'єкта, тобто кожна із цих дій є активною діяльністю. Унаслідок цього бездіяльністю не можна характеризувати жодну із цих дій; ідентифікувати форму рішення, яке може бути правовою підставою для здійснення тієї чи іншої дії; ідентифікувати об'єкт дії.

Емпіричною базою цього дослідження є законодавство України, міжнародні договори, конвенції (для уникнення повторів потрібні акти будуть зазначені далі по тексту та у списку використаної літератури). За відсутності можливості виконання завдань цього дослідження за допомогою нормативно-правових документів, буде використане загальне, звичне розуміння понять (лексичне тлумачення). Теоретичною основою дослідження слугують розробки вчених-правників — Ю. Шемшученка, В. Мамутова та ін.

Нижче послідовно описані суб'єкти, які беруть участь у вирішенні питання про застосування дії; об'єкти дії; рішення, які слугують підставою для упровадження певної дії. Необхідно звернути увагу на те, що взяті окремо суб'єкти чи рішення не можуть бути достатньою підставою для заходів: без складеного протоколу про адміністративне правопорушення суддя не може ухвалити постанову про конфіскацію, без заяви про забез-

печення позову суддя не може накладати секвестр тощо.

Виклад основного матеріалу. Право на захист власності як право людини гарантує ст. 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1, 2], але ч. 2 ст. 57 Закону України «Про заставу» від 02.10.1992 № 2654-ХІІ [3] передбачає можливість держави втручатися в це природне право, містить правову норму такого змісту: «... у разі вжиття державою заходів до примусового вилучення (підкреслення моє — С.Я.) заставленого майна або майнових прав (націоналізація, реквізиція, конфіскація, накладення секвестру, а також інших заходів, аналогічних за своїми наслідками)». Норма вітчизняного Закону цим ускладнює реалізацію ефективного захисту права людини на захист власності, оскільки дефініції більшості цих понять відсутні. Хоча поняття «людина» не вживається ані в господарському, ані в цивільному праві, а є категорією конституційного та міжнародного права, громадянин-підприємець і господарські товариства також перебувають під захистом ст. 1 Протоколу до Конвенції [2], адже гарантії недоторканності майна не залежать від того, в якій галузі суспільних відносин (особистих чи господарських) це майно використовують, і держава має рівні обов'язки за цією Конвенцією. Таким чином, законодавець перерахував окремі випадки порушення природного права людини, що належить громадянину-підприємцю чи господарським товариствам відповідно, та, не конкретизувавши деякі з них, не склав їм визначення. Це не відповідає принципу верховенства права, який вимагає, аби норма права була зрозумілою та не містила «різничитань».

Захист права власності, у тому числі у сфері господарювання, є міжгалузевим інститутом, оскільки належить і до податкового, митного, адміністративного та інших галузей права, а інструментарій та здобутки усіх галузевих правових наук належать правовій науці як цілому. Тому дослідження джерел із різних галузей права (господарське, цивільне, міжнародне, адміністративне, кримінальне, податкове тощо) дійсно дає змогу виокремити згадані вище інститути, пов'язані із примусовим відчуженням об'єктів права приватної власності. Серед таких інститутів — реквізиція, конфіскація, націоналізація, експропріація, секвестр, відчу-

ження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності (МСН). Деякі дії зі згаданих вище врегульовані певною мірою, а деякі взагалі відсутні у вітчизняних законодавчих актах.

Враховуючи викладене, розмежування цих подібних понять можливе лише шляхом першочергового дослідження врегульованих інститутів (конфіскація, реквізиція, секвестр, МСН) та подальшого вивчення обсягу невідомих понять (націоналізація, експропріація).

Одним із найвідоміших інститутів, пов'язаних із примусовим вилученням майна, позбавленням права власності, є конфіскація майна. Конфіскацію традиційно вважають видом покарання та стягнення, котре передбачене санкцією статті. Інститут конфіскації міститься в нормативних джерелах виключно публічного права, але майнова основа господарювання все-таки підлягає у визначених законом випадках конфіскації, тому необхідно врахувати нюанси господарського права.

Так, **конфіскація** (лат. *confiscatio* — відбирання власності до казни) як додаткове адміністративне стягнення передбачена ст. 29 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [4], ст. 461 Митного кодексу України [5] та є примусовою безоплатною передачею знаряддя вчинення або безпосереднього об'єкта адміністративного правопорушення у власність держави за постановою суду. Особливості податкового законодавства обумовлюють те, що в Податковому кодексі України (ПКУ) [6] конфіскація — як вилучення на підставі постанови суду в дохід держави алкогольних напоїв і тютюнових виробів (221.5; 228.4 ПКУ). Тобто у цьому випадку законодавець визначає підакцизний товар як спеціальний об'єкт конфіскації та порушення акцизного законодавства як підставу для конфіскації. Підхід до визначення конфіскації в ПКУ в цілому відповідає загальному підходу КУпАП, адже конфіскований підакцизний товар є «безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення». Окрім цього, товар, який підлягає вилученню, є нічим іншим як оборотними засобами, залишками на балансі суб'єкта господарювання, що становить ризики для продовження господарської діяльності.

Будучи також додатковим, згідно зі ст. 52 Кримінального кодексу України (ККУ) [7], кримінальним покаранням за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їхньої тяжкості, конфіскація передбачена ст. 59 ККУ та полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого, за вироком суду (окрім майна, яке згідно із законом не підлягає конфіскації) і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині ККУ. Цілком очевидно, що конфіскації може підлягати майно громадянина-підприємця. А як щодо господарських товариств? У 2013 р. [8] в Україні було визнано юридичну особу як можливого суб'єкта кримінальної відповідальності і запроваджено щодо неї не кримінальне покарання, а інститут «заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Стаття 96⁶ ККУ знову передбачає конфіскацію майна як *додатковий* захід кримінально-правового характеру, що застосовують до юридичних осіб на підставі вироку суду. У ККУ передбачено також інститут «інших заходів кримінально-правового характеру», до котрих належить інститут спеціальної конфіскації: ст. 96¹, 96² ККУ визначають випадки (окрім передбачених в Особливій частині ККУ), у яких гроші, цінності та інше майно примусово та безоплатно вилучають за рішенням суду. Особливістю спеціальної конфіскації є те, що це не кримінальне покарання (Розділи 10, 15 ККУ), вона може бути застосована і у випадку звільнення від кримінальної відповідальності (п. 2 ч. 2 ст. 96¹ ККУ).

Попри те, що спеціальну конфіскацію законодавство України не визнається кримінальним покаранням, у цій статті запропоновано умовно розглядати її на рівні з кримінальним покаранням, адже спеціальна конфіскація як інститут описана у Кримінальному кодексі та є випадком негативних наслідків від вчинення злочину. Окрім цього, така назва інституту — «спеціальна конфіскація» — вказує на те, що це видове поняття для родового поняття «конфіскація». Таким чином, майно господарських товариств підлягає конфіскації і спеціальній конфіскації у визначених законом випадках.

Спираючись на процесуальне законодавство, можна констатувати, що **питання про конфіскацію порушують та / або вирішують:**

- особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення за ст. 255 КУпАП;

- слідчий і прокурор; лише прокурор ч. 1 ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України (КПК) [9];

- районний суд ст. 221 КУпАП, ст. 374 КПК.

Об'єктом конфіскації є:

- предмет, який став знаряддям вчинення чи безпосереднім об'єктом вчинення правопорушення;

- частина або все майно засудженого.

Конфіскація здійснюється на підставі:

- протоколу про адміністративне правопорушення;

- акта обвинувачення;

- вироку або постанови районного суду.

Конфіскація передуює продажу конфіскованого майна в дохід бюджету. Для деяких випадків Постанова Уряду від 11.07.2002 № 985 визначає (у п. 4, 5) [10] можливість безоплатної передачі конфіскованого майна, зокрема бюджетним організаціям. *Проте, на думку автора, буде доцільніше ті речі, котрі можуть бути використані як основні засоби (активи), безоплатно передавати державним підприємствам, що у свою чергу буде заощаджувати їхні кошти на закупівлю.*

Матеріально-правова складова відносин з конфіскації, котра полягає у переході права власності, втілюється так само і в інституті реквізиції. Поняття **реквізиції** міститься у ст. 353 Цивільного кодексу України (ЦКУ) [11] та розкрито у Законі України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 № 4765-VI [12]. Але цей Закон не містить іноземної назви інституту — «реквізиція», а передбачає «примусове вилучення та відчуження». Так, відповідно до ст. 353 ЦКУ, реквізицією є здійснюване у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин примусове, з метою суспільної необхідності, відчуження майна у власника на підставі та у порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості. Інститут реквізиції використовується, у тому числі, для забезпечення харчування екі-

пажу судна, для чого ст. 68 Кодексу торговельного мореплавства [13] надає капітану право проводити реквізицію необхідної кількості продовольства, а також вантажу, якщо він може бути використаний для харчування. У ст. 3 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 № 1559-VI [14] визначено реквізицію як примусове відчуження земельних ділянок в умовах воєнного чи надзвичайного стану, у такий спосіб **недоцільно обмежуючи об'єкт реквізиції**. З огляду на наявність такої колізії необхідно враховувати визначення об'єкта реквізиції, передбачене **у спеціальному законі**, який урегулює відчуження земельних ділянок для суспільних потреб, а в законі про передачу, примусове відчуження майна саме в **умовах правового режиму воєнного стану**.

Інститут реквізиції достатньо тісно пов'язаний із інвестиційним правом. Через пріоритетність інвестиційної політики держави та важливість мети здійснення реквізиції господарсько-правове законодавство містить інститут гарантій іноземних інвестицій. У ст. 397 Господарського кодексу України (ГКУ) [15] встановлено гарантію від реквізиції іноземних інвестицій, окрім випадків здійснення рятувальних заходів у разі стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Тобто ця гарантія, з урахуванням підстав реквізиції, є «порожньою».

У законах України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 02.09.2014 № 1669-VII [16], «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР [17] згадано реквізицію як підставу для видачі сертифікатів щодо форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили). При цьому на рівні із реквізицією у зазначених законах сертифікатом посвідчуються й інші форс-мажорні обставини: націоналізація, експропріація тощо. Інвестиційне законодавство, зокрема закони України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 № 93/96-ВР [18], «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991 № 1540а-XII [19], «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII [20] та Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 № 2654-XII [2] також містять посилання на додаткові

гарантії інвесторам та заставодержателям у випадках реквізиції, не розкриваючи його змісту.

Отже, рішення про реквізицію ухвалює [12]:

- військове командування; *разом* (курсив мій — С.Я.) з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради (ч. 1 ст. 4 Закону України № 4765-VI);

- орган, на який Президентом України покладено обов'язки здійснення заходів надзвичайного стану (ч. 1 ст. 5 Закону України № 4765-VI).

Об'єктом реквізиції є:

- індивідуально-визначене майно;
- речі, визначені родовими ознаками (життєві припаси, у т. ч. продовольство, яке є на торговому судні) [13].

Реквізиція відбувається на підставі:

- рішення військового командування, місцевої адміністрації;

- акта про примусове відчуження або вилучення майна (Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 № 998) [21].

Така редакція законодавства не враховує нюанси економічних відносин. *Тому автор пропонує визначити, що основні засоби підприємств підлягають реквізиції без зміни функціонального призначення, а реквізиція не повинна спричиняти зупинення виробництва на підприємстві.*

Менш радикальним за обставинами «втручання» є накладення секвестру, оскільки здійснюється за звичайних умов. Відповідно до ст. 57 Закону України «Про заставу» [2], **накладення секвестру** має «аналогічні з експропріацією, націоналізацією, реквізицією наслідки». Єдиним нормативно-правовим актом, в якому розкрито поняття секвестр, є Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» від 07.02.2014 № 5 [22], п. 20 якої містить посилання на передбачене ст. 976 ЦКУ зберігання речей, що є предметом спору як на правову підставу накладення судового секвестру. Тобто секвестром є обмеження володіння, розпорядження, чи користування — забезпечення позову шляхом передачі спірної речі на зберігання іншій особі. Оскільки накладення секвестру поєднує у собі накладання арешту і передачу на зберігання,

то цей інститут достатньо повно врегульований чинним процесуальним законодавством.

Зокрема, підставою для накладення секвестру є:

- заява про забезпечення позову;
- ухвала про забезпечення позову.

Об'єктом секвестру є лише майно, щодо якого виник спір.

Суб'єктами ухвалення рішення про накладання секвестру є:

- заявник;
- суд, третейський суд, комерційний арбітраж.

Спеціальний, галузевий, процесуальний кодекс щодо вирішення господарських справ (спорів) покликані врахувати нюанси накладення секвестру саме в економіці держави.

Проте, якщо порівняти відповідні статті Господарського процесуального кодексу (ГПК) та Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) [23], можна дійти висновку про наявність доволі сумнівних підходів авторів цих документів. Один і той самий інститут названо по-різному: у ст. 137 ГПК це заходи забезпечення позову, у ст. 150 ЦПК — види забезпечення позову. Дані дві статті майже дослівно дублюються, іноді із певними редакційними виправленнями (наприклад п. 5, 6 ч. 1 ст. 137 ГПК та п. 5, 6 ч. 1 ст. 150 ЦПК). Іноді частини навмисно переставлено місцями (наприклад ч. 2, 6, 8, 11 ст. 137 ГПК відповідно тотожні ч. 5, 7, 4, 10 ст. 150 ЦПК). Ці дві статті відрізняються радикально лише у частині заборони арешту заробітної плати за ЦПК та доволі ретельним регулюванням забезпечення позову у корпоративних спорах за ГПК. Навіть забезпечення позову шляхом арешту морського судна однаково прописані як в ГПК, так і в ЦПК. У чинному процесуальному законодавстві реалізовано інститут зустрічного забезпечення, спрямований на врівноваження становища сторін щодо забезпечення позову. **Проте ГПК не визначає особливості накладення секвестру на майно суб'єкта господарювання, оскільки таке втручання не повинно зумовлювати зупинення його діяльності. Важко уявити наслідки накладання секвестру на верстат. Тому доцільно внести зміни до законодавства шляхом заборони накладення секвестру на основні засоби виробництва.**

Поряд із секвестром та конфіскацією може відбуватися набуття державою права власності на земельну ділянку та / чи інші об'єкти нерухомого майна, що на ній розміщені, на підставі Закону України «Про відчуження земельних

ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 № 1559-VI [14]. Аналогічна правова норма в Цивільному кодексі Російської Федерації та Республіки Білорусь називається «націоналізація». За зазначеним Законом України відчуження земельних ділянок та інших об'єктів нерухомого майна (далі — відчуження земельних ділянок) для суспільних потреб здійснюється за згодою юридичних та фізичних осіб, яким вони належать, або без їхньої згоди. У випадку відчуження за згодою фізичних осіб чи юридичних осіб здійснюється викуп (шляхом укладання договору купівлі-продажу чи іншого правочину у порядку, встановленому Законом із урахуванням викупної ціни). У цьому Законі розмежовано поняття суспільних «потреб» та «необхідності»: суспільною необхідністю визнано обумовлену *загальнодержавними* інтересами або *інтересами територіальної громади виключну необхідність*, для забезпечення якої допускається примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, у встановленому законом порядку. Суспільна потреба тут — обумовлена загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади *потреба* у земельних ділянках, у тому числі тих, на яких розміщені об'єкти нерухомого майна, викуп яких здійснюється в порядку, встановленому законом.

Тобто **розмежування суспільної потреби та суспільної необхідності є критерієм для допустимості примусового відчуження**, оскільки з метою задоволення суспільної потреби можна здійснювати лише добровільне відчуження шляхом викупу (укладання договору купівлі-продажу чи іншого правочину у порядку, встановленому законом).

Саме такого висновку можна дійти зі змісту ст. 1 цього Закону. Подальше дослідження ст. 15 даного Закону свідчить про те, що **примусове відчуження може бути другим після пропозиції здійснення викупу етапом**. Отже, розмежування примусового відчуження і добровільного відчуження ґрунтується на критерії «виключності» суспільної необхідності примусового відчуження у державну власність, лише як виняток — з мотивів суспільної необхідності і виключно для розміщення *вичерпного*

переліку об'єктів інфраструктури: об'єктів національної безпеки і оборони; лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, магістральних трубопроводів, ліній електропередачі, аеропортів, морських портів, нафтових і газових терміналів, електростанцій) та об'єктів, необхідних для їх експлуатації; об'єктів, пов'язаних із видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення; об'єктів природно-заповідного фонду; кладовищ.

Необхідність саме судового порядку для здійснення примусового відчуження полягає у потребі визначити не лише розмір викупної ціни, але і перевірити «оптимальності варіанта будівництва», тобто з урахуванням економічних, технологічних, соціальних, екологічних та інших чинників (ч. 2 ст. 15), адже якщо вимога оптимальності порушена, то суд повинен відмовити у задоволенні позову.

Тобто **рішення про відчуження об'єктів нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності ухвалюють:**

- Кабінет Міністрів України (ч. 2 ст. 8 Закону України № 1559-VI) [14];
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні державні адміністрації (ч. 2 ст. 8 Закону України № 1559-VI);
- районна державна адміністрація (ч. 2 ст. 8 Закону України № 1559-VI);
- сільські, селищні, міські ради, Київська і Севастопольська
- міські ради (ст. 9 Закону України № 1559-VI);
- суд (ч. 3 ст. 15 Закону України № 1559-VI).

Підставою для примусового відчуження об'єктів нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності є:

- розпорядження КМУ ч. 3 ст. 49 Закону України № 794-VII ;
- розпорядження державної адміністрації ст. 6 Закону України № 586-XIV;
- рішення органів місцевого самоврядування ст. 59 Закону України № 280/97-ВР;
- рішення суду.

Об'єктом відчуження об'єктів нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності є:

- земельна ділянка;
- нерухоме майно, розміщене на земельній ділянці, яка відчужується.

Особливості застосування цього закону щодо суб'єктів господарювання в Україні невідомі (окрім як щодо фермерських господарств,

земель сільськогосподарського призначення), оскільки така практика відсутня. Проте належність цілісного майнового комплексу суб'єкта господарювання до об'єктів нерухомого майна вже апіорі поширює дію цього Закону на суб'єкта господарювання та земельну ділянку, на котрій останній розміщується. Такий стан правового регулювання навряд чи доцільний для ринкової економіки, оскільки згаданий Закон не враховує особливості економічних відносин. **Тому пропонується обмежити поширення цього Закону на майнові комплекси суб'єктів господарювання, їхні земельні ділянки.**

Таким чином, виокремлено основні відмінності між конфіскацією, накладенням секвестру, реквізицією, відчуженням нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності. Оскільки наразі вже досліджено ті «дії», які більше врегульовані, ніж експропріація та націоналізація, а тому можна припустити, що досліджені вище поняття «знаходяться поза змістом поняття націоналізація та експропріація або частково перетинаються». Дане припущення ґрунтується на тому, що жодне із зазначених понять не є абсолютно тотожним жодному іншому. Тому потрібно проаналізувати й поняття експропріація.

Поняття **експропріація (відповідно до словника є синонімічним апропріації)** трапляється у деяких законах України. Так, у Законі «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» від 20.12.2016 № 1792-VIII [24] експропріація належить до некомерційних ризиків, є підставою видачі сертифікатів щодо форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) згідно із Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 02.09.2014 № 1669-VII [16], «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР [17], та є підставою для введення санкцій відповідно до Закону України «Про санкції» [25] від 14.09.2014 № 1644-VII.

Також поняття експропріації уміщено у міжнародних договорах України «Про заохочення та взаємний захист інвестицій» (наприклад, ст. 3 ратифікованого Законом від 21.10.1994 № 226/94-ВР договору між США та Україною врегульовує випадки експропріації інвестицій) [26].

Оскільки легального визначення поняттю експропріації немає, для його тлумачення необхідно врахувати загальне значення даного слова, котре у перекладі із мови міжнародних договорів (англійської) означає вилучення власності для громадського використання. Наприклад, за французьким законодавством, експропріацією є оплатне примусове вилучення майна державою, але суб'єктом такого вилучення може бути не лише держава, а будь-який орган публічної адміністрації, котрий за законом має повноваження на здійснення експропріації.

Дослідження господарського законодавства дає змогу дійти висновку про неналежність експропріації до інститутів господарського права, оскільки перша згадується лише в актах міжнародного публічного права та законах України щодо відносин із суб'єктами міжнародного права. Оскільки експропріація є дуже широким поняттям (в перекладі означає «позбавлення власності»), то, вірогідно, експропріація охоплює всі випадки, коли держава втручається у приватну власність: конфіскація, реквізиція, МСН тощо. Практика Європейського суду з прав людини це лише підтверджує [27, с. 179].

Відповідно, **рішення про проведення експропріації в її широкому смислі ухвалює:**

- держава як суб'єкт міжнародного права («с» ч. 2 ст. 2 Хартії економічних прав та обов'язків держав [28]);
- орган державної виконавчої влади, уповноважений на реалізацію державної політики у сфері майнових відносин.

Рішенням-підставою для експропріації варто вважати акт індивідуальної дії, котрий закріплює право власності на індивідуально визначене майно. Це обґрунтовано тим, що у разі конфіскації, реквізиції та МСН експропріації підлягає індивідуально визначене майно, а акти міжнародного права містять презумпцію права держави здійснювати експропріацію взагалі. Оскільки в Україні нині відсутній спеціальний закон, яким визначено правові засади для всіх видів експропріації, варто виходити з того, що рішенням-підставою для експропріації є акт індивідуальної дії (наприклад, Постанова Верховної Ради України від 23.02.2014 №762-18 «Про повернення урядової резиденції «Межигір'я» у державну власність», на підставі якої колишня державна резиденція мала бути повернута у державну

власність). Звісно, у випадку необхідності державної реєстрації правочину, моментом його вчинення є момент державної реєстрації. Проте рішення державного реєстратора є актом індивідуальної дії. Очевидно, що рішенням-підставою для експропріації є акт індивідуальної дії.

Майно, яке підлягає експропріації: визначене органом влади майно.

Отже, експропріація є категорією, яка притаманна більше міжнародному праву, оскільки стосується переважно міжнародних зобов'язань держави. *Тому, варто було б обмежити вживання цього поняття у вітчизняному законодавстві України, оскільки спільне регулювання для різних видів експропріації в Україні відсутнє, а окремі його види врегульовані достатньо ретельно.*

Іншою маловідомою категорією є **націоналізація**. Хартія економічних прав і обов'язків держав містить згадку як про націоналізацію, так і про експропріацію чи передачу. Зазначений міжнародний нормативно-правовий документ не дає можливості розмежувати ці категорії. Проте у чинному Господарському кодексі поняття націоналізація згадується в контексті економічної політики, господарської діяльності, зокрема інвестиційної. Історичні процеси періоду існування СРСР підтверджують припущення, що націоналізація стосується господарської діяльності, а не інших сфер людської життєдіяльності. Більше того, щодо сучасної ситуації навколо ПАТ КБ «Приват-Банк», застосовують поняття «націоналізація», як і в засобах масової інформації, так і в наукових публікаціях. Представники банківського середовища також називають відбирання державою приватного комерційного банку — націоналізацією [30]. Якщо експропріація описує позбавлення права власності, то націоналізація — виникнення права власності у держави, вона стосується виключно національної економіки.

Націоналізація, згідно із ст. 10 ГКУ, є напрямом економічної політики держави і, на думку автора, має бути передбачена в акті Верховної Ради України, оскільки визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики належить винятково до конституційних повноважень саме Верховної Ради України (ч. 5 ст. 85 Конституції України).

Тобто націоналізації підлягають:

- виробничі фонди;

- активи, які можуть мати статус інвестиції.

Рішення, на підставі якого здійснюється націоналізація:

- акт органу законодавчої влади;
- акт органу виконавчої влади, відповідального за економічну політику.

Варто відзначити, що монополія органу законодавчої влади на ухвалення найвищих за своєю юридичною силою нормативно-правових актів по суті позбавляє сенсу теоретизування щодо окремого виду нормативно-правового акта — чи то постанови Верховної Ради України, чи то закону. Наприклад, парламент може на рівні закону визначити форму відповідно до акта націоналізації як постанову. Однак, з урахуванням значущості інституту приватної власності та обмеженості дій органів публічної адміністрації законодавством, доцільно було б закріпити за актом націоналізації форму закону, на підставі якого саме орган виконавчої влади чинитиме певні дії. Акт органу виконавчої влади, який є відповідальним за економічну політику, має бути задіяний у процесі націоналізації з огляду на специфіку сфери, у яку втручається держава.

Як і у випадку з експропріацією, націоналізація здійснює:

- держава як суб'єкт міжнародного права («с» ч. 2 ст. 2 Хартії економічних прав та обов'язків держав);
- орган державної виконавчої влади, уповноважений на реалізацію державної політики у сфері економіки.

Треба уточнити, що держава як суб'єкт міжнародного права також бере участь у правовідносинах через свої органи. Проте автор виокремлює ці «два суб'єкти», з огляду на наявність представницького мандату та рівень суб'єктів правовідносин: національний та міжнародний. Окрім цього, розподіл органів державної виконавчої влади на рівні центральний, вищий, місцевий та інші органи виконавчої влади зі спеціальним статусом де-факто унеможливує віднесення діяльності кожного із них до діяльності держави. Хоча кожен із цих органів і зобов'язаний діяти в інтересах та від імені держави де-юре, але де-факто цей орган діє в своїх інтересах і від власного імені.

З огляду на значущість інституту права власності в господарському праві, у контексті економічної політики та ефективного функціонування економіки, необхідно розвинути

правовий інститут націоналізації, усунути цю прогалину в законодавстві. Пропонується обмежити право держави отримувати у власність приватні підприємства (націоналізувати) до ухвалення спеціального закону з метою забезпечення принципу єдиного правового господарського порядку.

Висновки. Дослідження змісту понять експропріації, націоналізації, реквізиції, конфіскації, відчуження з мотивів суспільної необхідності, накладення секвестру (дій) дає можливість визначити їх відмінність залежно від суб'єкта ухвалення рішення, форми рішення, об'єкта дії. Чинне законодавство достатньо повно регламентує конфіскацію, реквізицію, секвестр, відчуження з мотивів суспільної необхідності, проте співвідношення цих понять із поняттями експропріації та націоналізації знаходилося досі поза увагою дослідників і законодавця. За результатами проведеного дослідження можна узагальнити, що експропріація є міжнародно-правовим поняттям. Експропріація не притаманна національному законодавству та з точки зору міжнародних зобов'язань узагальнює всі випадки примусового припинення права власності: конфіскацію, реквізицію, відчуження з мотивів суспільної необхідності, секвестр. Конфіскація здійснюється відповідно до санкції правової норми за адміністративне правопорушення або кримінальний злочин. За рішенням суду конфіскують предмет правопорушення, майно засудженого, майно юридичної особи. Конфісковане майно підлягає реалізації в дохід бюджету, у деяких випадках — безкоштовній передачі певним суб'єктам. Чинне законодавство не враховує особливості конфіскації майна, яке може слугувати основними засобами виробництва. Реквізиція є поняттям Цивільного кодексу України. Спеціальне законо-

давство не оперує терміном «реквізиція», натомість конструкцію «передача, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Чинне законодавство не містить гарантій для економічної діяльності в аспекті реквізиції майна суб'єктів господарювання. Відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності може відбуватися і стосовно цілісних майнових комплексів суб'єктів господарювання, оскільки чинне законодавство не містить у даному випадку жодних обмежень, залишаючи це на розсуд суду під час розгляду справи про примусове відчуження. Секвестр становить засіб (вид) забезпечення позову, тому достатньо повно урегульований на рівні процесуального законодавства. Натомість секвестрування (накладання секвестру) щодо суб'єкта господарювання повинно мати свою специфіку, яка зовсім не відображена на рівні законодавства. Націоналізація належить до компетенції держави відповідно до міжнародних договорів. Господарський кодекс та вітчизняне законодавство в цілому передбачають інститут націоналізації, проте не уповноважують той чи інший орган державної влади здійснювати націоналізацію. Автор дійшов висновку, що націоналізація повинна здійснюватися на підставі акта органу законодавчої влади, та органу, що відповідає за економічну політику.

У статті виокремлено суб'єкти, уповноважені здійснювати ту чи іншу дію, види їхніх рішень та об'єктів.

Запропоновано зміни до законодавства в аспекті розмежування понять та урахування специфіки господарських правовідносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 № 995_004. *Голос України*. 1998. № 3.
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 № 994_535. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 453.
3. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 № 2654-ХІІ. *Голос України*. 1992. № 215.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
5. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-17. *Голос України*. 2012. № 73—74.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Голос України*. 2010. № 229.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Голос України*. 2001. № 107.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 № 314-VII. *Голос України*. 2013. № 116.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Голос України*. 2012. № 90—91.
10. Про затвердження Порядку розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 № 985. *Урядовий кур'єр*. 2002. № 133.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Голос України*. 2003. № 45.
12. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI. *Голос України*. 2012. № 106.
13. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 № 176/95-вр. *Голос України*. 1995. № 127.
14. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 № 1559-VI. *Голос України*. 2009. № 238.
15. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Голос України*. 2003. № 49.
16. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02.09.2014 № 1669-VII. *Голос України*. 2014. № 197.
17. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. *Голос України*. 1998. № 1.
18. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР. *Голос України*. 1996. № 77.
19. Про захист іноземних інвестицій на Україні: Закон України від 10.09.1991 № 1540-XII. *Голос України*. 1991. № 185.
20. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. *Голос України*. 1991. № 225.
21. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 № 998. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 207.
22. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14> (дата звернення: 21.02.2018).
23. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *Голос України*. 2017. № 221—222.
24. Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту: Закон України від 20.12.2016 № 1792-VIII. *Голос України*. 2016. № 251.
25. Про санкції: Закон України від 14.29.2014 № 1644-VII. *Голос України*. 2014. № 173.
26. Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про заохочення та взаємний захист інвестицій «Про заохочення та взаємний захист інвестицій» від 04.03.1994. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/840_419 (дата звернення: 21.02.2018).
27. Право власності: Європейський досвід та українські реалії, Збірник доповідей та матеріалів Міжнародної конференції (Верховний Суд України, м. Київ, 22—23 жовтня 2015 р.). Київ: ВАІТЕ, 2015. 324 с.
28. Хартія економічних прав та обов'язків держав від 12.12.1974. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_077 (дата звернення: 25.02.2018).
29. Про повернення урядової резиденції «Межигір'я» у державну власність»: Постанова Верховної Ради України від 23.02.2014 № 762-VII. *Голос України*. 2014. № 35.
30. Коли в Україні закінчиться банкопад — банкір. URL: https://gazeta.ua/articles/economics/_koli-v-ukrayini-zakinchitsya-bankopad-bankir/747536 (дата звернення: 21.02.2018).
31. Про затвердження Положення про регіональне відділення Фонду державного майна України та Положення про представництво Фонду державного майна України в районі, місті: Наказ Фонду державного майна України від 15.05.2012 № 678. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0935-12> (дата звернення: 21.02.2018).
32. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.09.2014 № 459. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF> (дата звернення: 21.02.2018).

REFERENCES

1. Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 № 995_004. *Holos Ukrainy*. 1998. No. 3 [in Ukrainian].
2. Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 20.03.1952 No. 994_535. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2006. No. 32. St. 453 [in Ukrainian].
3. Pro zastavu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 No. 2654-XII. *Holos Ukrainy*. 1992. No. 215 [in Ukrainian].
4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 07.12.1984 No. 8073-X. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*. 1984. No. 51. St. 1122 [in Ukrainian].
5. Mytnyi kodeks Ukrainy vid 13.03.2012 No. 4495-17. *Holos Ukrainy*. 2012. No. 73 74 [in Ukrainian].

6. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 No. 2755-VI. *Holos Ukrainy*. 2010. No. 229 [in Ukrainian].
7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 No. 2341-III. *Holos Ukrainy*. 2001. No. 107 [in Ukrainian].
8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vykonannia Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu dlia Ukrainy stosovno vidpovidalnosti yurydychnykh osib: Zakon Ukrainy vid 23.05.2013 No. 314-VII. *Holos Ukrainy*. 2013. No. 116 [in Ukrainian].
9. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 No. 4651-VI. *Holos Ukrainy*. 2012. No. 90-91 [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Poriadku rozporiadzhennia mainom, konfiskovanim za rishenniam sudu i peredanim orhanam derzhavnoi vykonavchoi sluzhby: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.07.2002 No. 985. *Uriadovyi kurier*. 2002. No. 133 [in Ukrainian].
11. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. *Holos Ukrainy*. 2003. No. 45 [in Ukrainian].
12. Pro peredachu, prymusove vidchuzhennia abo vyluchennia maina v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 17.05.2012 № 4765-VI. *Holos Ukrainy*. 2012. No. 106 [in Ukrainian].
13. Kodeks torhovelnoho moreplavstva Ukrainy vid 23.05.1995 No. 176/95-vr. *Holos Ukrainy*. 1995. No. 127 [in Ukrainian].
14. Pro vidchuzhennia zemelnykh dilianok, inshykh ob'ektiv nerukhomoho maina, shcho na nykh rozmishcheni, yaki перебувають у приватній власності, для суспільних потреб chy z motyviv suspilnoi neobkhidnosti: Zakon Ukrainy vid 17.11.2009 No. 1559-VI. *Holos Ukrainy*. 2009. No. 238 [in Ukrainian].
15. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 No. 436-IV. *Holos Ukrainy*. 2003. № 49 [in Ukrainian].
16. Pro tymchasovi zakhody na period provedennia antyterorystychnoi operatsii: Zakon Ukrainy vid 02.09.2014 No. 1669-VII. *Holos Ukrainy*. 2014. No. 197 [in Ukrainian].
17. Pro torhovo-promyslovi palaty v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 02.12.1997 No. 671/97-VR. *Holos Ukrainy*. 1998. No. 1 [in Ukrainian].
18. Pro rezhym inozemnoho investuvannia: Zakon Ukrainy vid 19.03.1996 No. 93/96-VR. *Holos Ukrainy*. 1996. No. 77 [in Ukrainian].
19. Pro zakhyst inozemnykh investytsii na Ukraini: Zakon Ukrainy vid 10.09.1991 № 1540-XII. *Holos Ukrainy*. 1991. No. 185 [in Ukrainian].
20. Pro investytsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 № 1560-XII. *Holos Ukrainy*. 1991. No. 225 [in Ukrainian].
21. Deiaki pytannia zdiisnennia povnoi kompensatsii za maino, prymusovo vidchuzhene v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31.10.2012 No. 998. *Uriadovyi kurier*. 2012. No. 207 [in Ukrainian].
22. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zakhyst prava vlasnosti ta inshykh rechovykh prav: Postanova plenumu Vyschoho spetsializovanoho sudu z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 07.02.2014 No. 5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14> [in Ukrainian].
23. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: Zakon Ukrainy vid 03.10.2017 No. 2147-VIII. *Holos Ukrainy*. 2017. No. 221-222 [in Ukrainian].
24. Pro zabezpechennia masshtabnoi ekspansii eksportu tovariv (robit, posluh) ukraïnskoho pokhodzhennia shliakhom strakhuvannia, harantuvannia ta zdeshevlennia kredyuvannia eksportu: Zakon Ukrainy vid 20.12.2016 No. 1792-VIII. *Holos Ukrainy*. 2016. No. 251 [in Ukrainian].
25. Pro sanktsii: Zakon Ukrainy vid 14.29.2014 No. 1644-VII. *Holos Ukrainy*. 2014. No. 173 [in Ukrainian].
26. Dohovir mizh Ukrainoiu ta Spoluchenymy Shtatamy Ameryky pro zaokhochennia ta vzaiemnyi zakhyst investytsii «Pro zaokhochennia ta vzaiemnyi zakhyst investytsii» vid 04.03.1994. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/840_419 [in Ukrainian].
27. Pravo vlasnosti: Yevropeiskyi dosvid ta ukraïnski realii, Zbirnyk dopovidei ta materialiv Mizhnarodnoi konferentsii (Verkhovnyi Sud Ukrainy, m. Kyiv, 22-23 zhovtnia 2015 r.). K.:VAITE, 2015. 324 s. [in Ukrainian].
28. Khartiia ekonomichnykh prav ta obov'iazkiv derzhav vid 12.12.1974. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_077 [in Ukrainian].
29. Pro povernennia uriadovoi rezydentsii «Mezhyhiria» u derzhavnu vlasnist»: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23.02.2014 No. 762-VII. *Holos Ukrainy*. 2014. No. 35 [in Ukrainian].
30. Koly v Ukraini zakinchyt'sia bankopad — bankir. URL: https://gazeta.ua/articles/economics/_koli-v-ukrayini-zakinchyt'sia-bankopad-bankir/747536 [in Ukrainian].
31. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro rehionalne viddilennia Fondu derzhavnogo maina Ukrainy ta Polozhennia pro predstavnytstvo Fondu derzhavnogo maina Ukrainy v raioni, misti: Nakaz Fondu derzhavnogo maina Ukrainy 15.05.2012 No. 678. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0935-12> [in Ukrainian].
32. Pytannia Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.09.2014 No. 459. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF> [in Ukrainian].

Надійшла 02.03.2018

С.С. Яценко

Институт экономико-правовых исследований НАН Украины,
г. Киев, Украина

РАЗГРАНИЧЕНИЕ ПРАВОВЫХ ИНСТИТУТОВ,
СВЯЗАННЫХ С ВМЕШАТЕЛЬСТВОМ В ПРАВО
СОБСТВЕННОСТИ СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Статья посвящена разграничению национализации и смежных понятий: экспроприации, реквизиции, конфискации, применению секвестра, отчуждения объектов недвижимости по мотивам общественной необходимости, путем определения относительно каждого из них: уполномоченного субъекта, отчуждаемого объекта и вида решения, на котором данное «действие» основывается. Доказано, что национализация как средство проведения экономической политики должна быть предусмотрена актом органа законодательной власти и органа, который отвечает за экономическую политику. Экспроприация определена как понятие, характерное для международного права, а не хозяйственного. Исследованы иные смежные понятия, предложены пути совершенствования нормативно-правового обеспечения.

Ключевые слова: национализация, экспроприация, конфискация, реквизиция, секвестр, отчуждения по мотивам общественной необходимости, разграничение, экономика, хозяйственные правоотношения.

S.S. Yatsenko

Institute of Economic and Legal Researches of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2072-2401>

LIMITATION OF LEGAL INSTITUTIONS ASSOCIATED
WITH INTERFERENCE IN THE RIGHT OF OWNERSHIP
OF THE SUBJECT OF THE ECONOMY

The article is devoted to delimitation of nationalization and concepts related to it, namely expropriation, requisition, confiscation, alienation of real estate objects for the reason of social necessity. For this purpose, author identifies competent entity, object of alienation and type of decision in each of specified actions. In article was proven that nationalization is a policy tool and it should be provided by act of legislative body that runs the economic policy. Expropriation can be defined as international concept rather than economic. The related notions were examined as well. Finally, ways for improving the legal regulation were also proposed. The paper is prepared with the complex tools of tax law, criminal law, customs law, sea trade code, civil procedural code etc. The civil procedural code is compared with commercial procedural code in the context of assets arrest. In the paper the certain grounds of such governmental activity stated. One of the examples is the situation with a nowadays state-owned bank «Privatbank». The other is real estate complex of «Mezhihirya». After the paper preparation the conclusions were made, e.g. suggested not to sellout the confiscated equipment, but to transfer this to the state-owned companies; there must be a legal reason for nationalization, in other case the state would not provide such kind of economic policy; each case of state intrusion into the property rights of the business, there should be specific guarantees for the economic system. Suggested to eliminate the using of the word «expropriation» in the national legal field. The objects, subjects and reasons for each of the so-called «acts» are classified in purpose to make a notion of each case .of the deprivation of the private property of the business. Stated, that the principles of economic law must be observed during such activity of the state.

Keywords: nationalization, expropriation, confiscation, requisition, sequestration, estrangement on purpose of public necessity, differentiation, economy, business relations.